

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۲۴، پاییز ۱۳۹۶

وصول مقاله: ۱۳۹۵/۱۰/۲۵

تأیید نهایی: ۱۳۹۶/۵/۲۶

صفحات: ۲۳۳ - ۲۵۰

ملاحظات دفاعی - امنیتی آمایش سرزمین در استان آذربایجان شرقی و تدوین راهبردها

دکتر عباس علی پور^۱، دکتر سیدمصطفی هاشمی^۲، یعقوب اسماعیل زاده^۳

چکیده

آمایش سرزمین که عبارت است از بهره‌برداری عقلایی از امکانات، منابع و استعداد‌های مناطق مختلف یک کشور، نگرشی جامع در برنامه‌ریزی است که به همه ابعاد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، امنیتی و غیره می‌پردازد. یکی از مهمترین ابعاد و ملاحظات آمایش سرزمین، بُعد دفاعی - امنیتی و سیاسی آن است. در تحقیق حاضر ابتدا نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدهای استان آذربایجان شرقی در زمینه آمایش دفاعی، سیاسی و امنیتی شناسایی شد، سپس به جمع‌بندی و ارائه راهبردهای مناسب برای استان آذربایجان شرقی پرداخته شد. روش تحقیق در پژوهش حاضر، توصیفی - تحلیلی است و روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها شامل روش‌های اسنادی و میدانی است. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از مدل SWOT و ANP و نرم‌افزار SUPER DECISION صورت گرفته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد، مناسب‌ترین راهبردهای این استان، راهبردهای تهاجمی / رقابتی (SO) و تنوع (ST) است. از جمله راهبردهای تهاجمی / رقابتی (SO) عبارت‌اند از: راهبردهای تقویت و افزایش رقابت و تبادلات اقتصادی بین مناطق استان با بهبود سیستم حمل‌ونقل هوایی وزمینی، تبلیغ آثار گردشگری استان و افزایش سهم این بخش در جهت معرفی فرهنگ و تاریخ غنی استان و غیره و از راهبردهای تهاجمی نیز می‌توان به افزایش اتحاد و همبستگی بین مردم در جهت افزایش ثبات سیاسی و امنیتی استان، مبارزه با تروریسم در ورای مرزهای کشور و جلوگیری از نفوذ تروریسم به داخل کشور و استان اشاره کرد. کلید واژگان: آمایش سرزمین، ANP، SWOT، استان آذربایجان شرقی.

۱- استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه امام حسین

۲- دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران

۳- کارشناسی ارشد مهندسی شهرسازی، دانشگاه گیلان (نویسنده مسؤل)

مقدمه

آمایش سرزمین که عبارت است از بهره‌برداری عقلایی از امکانات، منابع و استعداد‌های مناطق مختلف یک کشور (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۳)، نگرشی جامع در برنامه‌ریزی است که به همه ابعاد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، امنیتی و غیره می‌پردازد (Boudeville, 2000: 27-28). یکی از مهمترین ابعاد و ملاحظات آمایش سرزمین، بُعد دفاعی - امنیتی و سیاسی آن است؛ زیرا ضرورت‌های دفاع نظامی و غیرنظامی مسائلی هستند که در جهان کنونی کلیه ابعاد زندگی را دربر می‌گیرند و فقط به ایجاد فعالیت و اسکان در مناطق استراتژیک محدود نمی‌شود (مؤمنی، ۱۳۸۱: ۱۰). نزدیک به نیم‌قرن از اجرای طرح‌های مختلف آمایش سرزمین در ایران سپری شده است. در این مدت نتایج طرح‌ها با ناکامی‌ها و موفقیت‌هایی روبه‌رو بوده است. مطلب مهم این است که همه مسئولان بر ضرورت آمایشی سرزمینی و استفاده بهینه از امکانات محیطی صحنه گذاشته‌اند؛ اما دیدگاه‌ها عمدتاً بر موضوع توسعه تأکید داشته و طرح‌های امنیتی - دفاعی و سیاسی ارائه نکرده‌اند؛ به همین دلیل بوده است که از برنامه سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران، ملاحظات دفاعی - امنیتی و سیاسی در سرلوحه برنامه آمایش سرزمینی قرار گرفته است (زرقانی و اعظمی، ۱۳۸۹: ۷۲).

رعایت ملاحظات دفاعی و امنیتی در طرح‌های آمایشی، تابع متغیرهای متعددی است که باید در این‌گونه طرح‌ها مورد توجه قرار گیرند. اهم این متغیرها عبارت‌اند از: نوع و سطح تهدیدات نظامی و امنیتی متوجه منطقه مورد نظر، موقعیت جغرافیایی منطقه مورد نظر، شناسایی مهمترین مناطق مورد تهدید و سرانجام ارائه راهکار متناسب با نوع تهدیدات و شرایط خاص منطقه (پورموسوی، ۱۳۸۷: ۱۲). مسائل امنیتی - دفاعی و سیاسی از ارکان مهم در برنامه‌ریزی دولت‌هاست. این مسائل در کشور ایران نیز از جایگاه بالایی برخوردارند. از علل اصلی آن، همسایگی ایران با ۱۵ کشور همسایه است. توجه به

مسائل امنیتی - دفاعی و سیاسی هنگامی تشدید می‌شود که ناامنی و چالش‌های سیاسی در کشورهای همسایه زیاد بوده باشد و کشورهای ابرقدرت نیز برای پیش‌راندن اهداف خود در منطقه، نگرشی آزمایشگاهی داشته باشند.

آذربایجان شرقی از استان‌های مهم، پرجمعیت و آباد ایران است که در شمال غرب کشور قرار دارد. اهمیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک این استان قدمتی به اندازه آشنایی انسان با بازرگانی دارد. از زمان جاده ابریشم تاکنون، این منطقه محور ارتباط خاور دور با قلب آسیا بوده است (قنبری و روستایی، ۱۳۹۲: ۳۳۶). استان آذربایجان شرقی به‌عنوان یک استان مرزی و همچنین نقشی که در مسائل سیاسی و امنیتی کشور دارد، دارای شرایط خاص و راهبردی است که با بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدها می‌توان برنامه‌ریزی مناسبی برای این استان انجام داد.

از این‌رو، با شناسایی عوامل داخلی (نقاط ضعف و قوت) و خارجی (فرصت‌ها و تهدیدهای) امنیتی، دفاعی و سیاسی استان آذربایجان شرقی و تشریح مساعی با متخصصان و خبرگان تلاش می‌شود به رفع نقاط ضعف و تهدیدها و تقویت نقاط قوت و فرصت‌ها پرداخته شود. در این راستا مهم‌ترین اهداف در پژوهش حاضر شناخت نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید در حوزه امنیتی - دفاعی و سیاسی در استان آذربایجان شرقی و تدوین راهبردها و انتخاب استراتژی بهینه توسعه مسائل امنیتی - دفاعی و سیاسی استان آذربایجان شرقی است.

سؤالاتی که در تحقیق حاضر تلاش می‌شود به آن‌ها پاسخ داده شود، عبارت‌اند از:

مهمترین نقاط ضعف، قوت، فرصت و تهدید در حوزه امنیتی - دفاعی و سیاسی استان آذربایجان شرقی کدام‌اند؟

استراتژی بهینه امنیتی - دفاعی و سیاسی آمایش در استان آذربایجان شرقی با استفاده از مدل راهبردی SWOT کدام است؟

اهمیت و ضرورت تحقیق

طرح حاضر به دلیل موقعیت ویژه و حساس ژئوپلیتیکی استان آذربایجان شرقی و تهدیدات پیرامونی و داخلی که متوجه مسائل امنیتی، دفاعی و سیاسی استان آذربایجان شرقی و کشور ایران است، ضروری به نظر می‌رسد. ضرورت هر پژوهش براساس نیاز و ضرورت‌های مکانی و زمانی آن تعریف می‌شود. حساسیت موقعیت و مکان جغرافیایی استان آذربایجان شرقی و تهدیدات ناشی از آن و ضعف‌های سرزمینی این استان لزوم یک مدیریت سرزمینی هوشیار و منطقی براساس تحلیل‌ها و تبیین‌های علمی روز را می‌رساند که این امر خود در گرو یک برنامه‌ریزی سرزمینی براساس اقتضات انسانی و طبیعی منطقه است. برنامه‌ریزی که فرصت‌ها و قوت‌ها و تهدیدها و ضعف‌های سرزمینی را محاسبه کرده و به راهبردهای منطقی و قابل اجرا منتهی شود. در این بین ضرورت توجه به آمایش دفاعی - امنیتی و سیاسی در جهت آمایش فضای سرزمینی کشور ضروری به نظر می‌رسد.

مواد و روش‌ها

روش تحقیق در پژوهش حاضر روش توصیفی - تحلیلی است؛ بدین معنی که ابتدا به توصیف وضعیت موجود استان آذربایجان شرقی در ابعاد مختلف امنیتی، دفاعی و سیاسی پرداخته می‌شود و سپس با توجه به شاخص‌ها و متغیرهای به‌دست آمده، به تحلیل ملاحظات امنیتی، دفاعی و سیاسی آمایش سرزمین در این استان پرداخته می‌شود. روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها شامل روش‌های اسنادی و میدانی است که براساس روش اسنادی به تهیه اطلاعات از سازمان‌ها و ادارات مرتبط، کتب، مقالات و غیره پرداخته می‌شود و از طریق روش میدانی (پرسشنامه) به شناسایی و وزن‌دهی شاخص‌های نظری تحقیق از طریق گروه خبرگان اقدام می‌شود. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز با استفاده از مدل SWOT و ANP صورت گرفته است.

جامعه آماری تحقیق شامل ۲ گروه کارشناسان (متشکل از متخصصان رشته‌های علمی مرتبط با علوم جغرافیایی، آمایش سرزمین، حوزه‌های امنیتی و دفاعی، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و غیره) و گروه خبرگان (شامل مسئولان سازمان‌ها، ادارات و غیره) می‌باشند. نمونه‌برداری در پژوهش مربوط به صورت آگاهانه و غیرتصادفی انجام گرفته که توسط پژوهشگر انتخاب شده است. حجم نمونه در این تحقیق شامل ۲۰ نفر کارشناس و ۲۰ نفر گروه خبرگان است. برای تعیین اعتبار پرسشنامه، روایی محتوا به کار گرفته شد؛ بدین صورت که بعد از طراحی اولیه پرسشنامه، از ۱۰ نفر از متخصصان برنامه‌ریزی شهری و روستایی، شهرسازی و آمایش سرزمین در این حوزه درباره پرسشنامه نظرسنجی شده و روایی پرسشنامه تأیید شد.

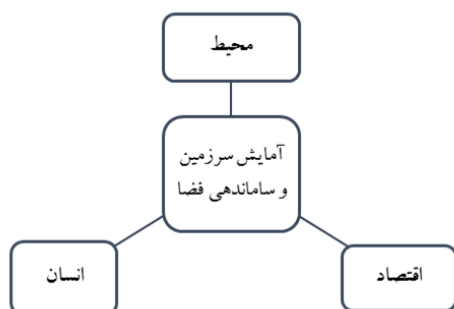
مبانی نظری

آمایش سرزمین

آمایش سرزمین مبین جغرافیایی سیاست‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بوم‌شناختی جامعه است. در همین حال این عبارت اشاره به یک نظم علمی، فن مدیریتی و سیاستی با رویکردی جامع و بین رشته‌ای با هدف توسعه موزون و متعادل منطقه‌ای و سازمان فضایی بر مبنای یک راهبرد جامع و همه‌سونگر است (عظیمی بلوریان، ۱۳۸۹: ۳۴). موضوع محوری در آمایش سرزمین، نابرابری‌ها، تمرکززدایی از فعالیت‌ها و توزیع نامتوازن آن‌ها (جمعیت و فعالیت) در پهنه سرزمین برای درازمدت، شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها، محدودیت‌ها و محرومیت‌ها، چگونگی تبدیل قابلیت‌ها از حالت بالقوه به بالفعل و غیره است (رهنما و آقاجانی، ۱۳۹۱: ۶۵).

آمایش سرزمین عبارت است از: برنامه‌ریزی و سازمان دادن نحوه اشغال فضا و تعیین محل سکونت انسان‌ها و محل فعالیت‌ها و تجهیزات و همچنین کنش‌های بین عوامل گوناگون نظام اجتماعی - اقتصادی (شریف‌زادگان و رضوی‌دهکردی، ۱۳۸۹: ۸۸). مرکز

اجرا کردند که از جمله آن‌ها می‌توان به طرح عمران دره تنسی در آمریکا اشاره کرد (احمدی پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۴).

نمودار ۱. عناصر اساسی در آمایش سرزمین و ساماندهی فضا
(منبع: پاپلی‌یزدی، ۱۳۸۳: ۳)

آمایش مبتنی بر نظریه‌های مختلفی بوده و مهمترین پایه‌های نظری توسعه منطقه‌ای که در آمایش مناطق مرزی تاکنون مورد استفاده قرار گرفته، متکی بر نظریه‌های مکان مرکزی والتز کریستالر، نظریه قطب رشد و مرکز - پیرامون بوده است (سعیدی و ترک لشکناری، ۱۳۹۲: ۱۳۳).

نظریه مرکز - پیرامون

برای درک ساختار فضایی مناطق و پیش‌بینی تغییر و تحولات و روند توسعه، فریدمن الگوی مرکز - پیرامون را عرضه می‌کند. وی معتقد است، هر نظام جغرافیایی شامل دو زیر نظام فضایی است. یکی مرکز که قلب پیشستاز و پویای نظام است و دیگری پیرامون که می‌تواند آن را بقیه نظام به حساب آورد و در حالت وابستگی یا سلطه‌پذیری نسبت به مرکز قرار دارد. رابطه مرکز - پیرامون را اصولاً می‌توان رابطه‌ای استعماری دانست. معمولاً بروز یک ساختار فضایی قطبی شده، با یک سری جابه‌جایی‌های عوامل اصلی تولید، از حاشیه به مرکز همراه است. تا موقعی که پیرامون به صورت یک تولیدکننده مواد اولیه و معدنی باقی می‌ماند، گرایش عمومی نرخ مبادله بین مناطق به‌طور کلی به نفع مرکز ادامه خواهد یافت. نابرابری‌های فزاینده منطقه‌ای به فشارهای سیاسی برای تغییر جهت منابع

ملی آمایش سرزمین، آمایش سرزمین را این‌گونه توصیف می‌کند: تنظیم کنش متقابل بین عوامل انسانی و محیطی به منظور ایجاد سازمان سرزمینی مبتنی بر بهره‌گیری بهینه از استعدادهای انسانی و محیطی. آمایش سرزمین در چارچوب اصول مصوب، از طریق افزایش کارایی و بازدهی اقتصادی، گسترش عدالت اجتماعی، رفع فقر و محرومیت و برقراری تعادل و توازن در برخورداری از سطح معقول توسعه و رفاه در نقاط و مناطق جغرافیایی، ایجاد نظام اراضی متناسب با اهداف توسعه متعادل و حفظ محیط زیست، ایجاد و تحکیم پیوندهای اقتصادی درون و برون منطقه‌ای و هماهنگ‌سازی تأثیرات فضایی - مکانی سیاست‌های بخشی و توسعه مناطق و محورهای خاص، به‌گونه‌ای عمل می‌کند که بتواند اهداف چشم‌انداز بلندمدت توسعه کشور و مدیریت یکپارچه سرزمینی را محقق سازد (سلطانی، ۱۳۹۲: ۶۵-۶۶).

آمایش سرزمین زیربنای توسعه منطقه‌ای است و به بیانی دیگر، ابزار اصلی برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های منطقه‌ای و ملی است که زمینه اصلی تهیه برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی هر منطقه را فراهم می‌آورد (United Nation, 2008). مهمترین خصوصیت آمایش سرزمین، جامع‌نگری، دوراندیشی، کل‌گرایی، کیفیت‌گرایی و سازماندهی فضای کشور است. هدف آمایش سرزمین، توزیع بهینه جمعیت و فعالیت در سرزمین است؛ به‌گونه‌ای که هر منطقه متناسب با قابلیت‌ها، نیازها و موقعیت خود، از فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی برخوردار باشد و جمعیتی متناسب با توان و ظرفیت اقتصادی خود بپذیرد (Bostock & Jones, 1989: 15). از نظر تاریخی، استفاده از اصول و فنون آمایش سرزمین، برای سامان دادن و تنظیم امور مکانی، جغرافیایی، مسکونی و نظامی، پیشینه‌ای به قدمت پیدایش نخستین تمدن‌های بزرگ در جهان دارد. در دوران معاصر، کشورهای مختلفی چون آمریکا، انگلستان، ایتالیا، آلمان و شوروی سابق، طرح‌های بسیار بزرگ و متنوعی در زمینه آمایش سرزمین و طرح‌ریزی‌های منطقه‌ای

امکانات حمل و نقل و دیگر تسهیلات برقرار می‌شود (اسماعیل‌زاده، ۱۳۹۳: ۴۷).

نظریه قطب رشد

نظریه‌های هیرشمن و میردال شامل عناصری هستند که پرو آن را قطب رشد می‌نامد. به‌غیر از نظریه نوکلاسیک که اساساً مبتنی بر توجیه شرایط بازار آزاد است، هیچ نظریه توسعه منطقه‌ای از بعد از جنگ تاکنون تأثیرگذارتر از نظریه‌های مربوط به قطب‌های فضایی رشد نبودند. از اواسط دهه ۱۹۶۰ به این طرف، این نظریه به اشکال گوناگون در پشت سیاست‌های منطقه‌ای به نحوی حضور داشته است (پاپلی‌یزدی و سناجردی، ۱۳۸۷: ۲۰۰). تکوین این نظریه را می‌توان در درک اهمیت فضا در توسعه منطقه‌ای پیگیری کرد. رشته‌های جغرافیای اقتصادی و اقتصاد فضا بیش از دیگر رشته‌ها به این درک کمک کرده‌اند. در سطح راهبردهای کلان توسعه، هیرشمن (۱۹۵۸) به تمرکز بر چند بخش کلیدی سفارش کرد و به ماهیت تمرکز طلب توسعه اقتصادی در فضا اعتقاد داشت و آن را روند قطبی شدن نامید. هر چند او معتقد بود که در مراحل بعدی با غیراقتصادی شدن تمرکز، روند تراوش به اطراف یا رخنه به پایین رخ خواهد داد. میردال نیز هم‌زمان با او چنین روندی را با واژه‌های متفاوتی بیان کرده است؛ ولی با این تفاوت که در شرح سازوکار چرخه علیت تراکمی برخلاف هیرشمن، به تشدید قطبی شدن به‌ویژه در کشورهای جنوب باور داشت و در نتیجه دخالت دولت در بازار را برای تعدیل بخشی ضروری می‌دانست. میردال دریافت هنگامی که به هر دلیلی رشد یک مرکز شروع شود، از آن پس انباشتی از صرفه‌جویی‌های داخلی و خارجی پیوسته رشد آن مرکز را به زیان دیگر مراکز استحکام و تداوم بخشیده و جریان‌های نیروی کار، کارآفرینی، بازرگانی و سرمایه را به خود جذب می‌کنند که آن را علیت تراکمی نامید (صرافی، ۱۳۷۹: ۲۱۱-۲۱۲).

پرو معتقد است که اساس و پایه‌های قطب رشد، صنایع یا کارخانجاتی است که عملکردی بسیار قوی و

ملاحظات دفاعی - امنیتی آمایش سرزمین در استان آذربایجان شرقی و ...

به‌سوی پیرامون و کمک به بالا بودن درآمد سرانه در حاشیه منجر خواهد شد (پاپلی‌یزدی و سناجردی، ۱۳۸۷: ۲۰۴).

آنچه در این الگو بیش از هر چیز دیگر مهم است، نقش وحدت‌بخشی است که شهر در آن ایفا می‌کند. در واقع توسعه و نوآوری در ماتریسی از مناطق شهری زاییده شده و به پیرامون روستایی جریان می‌یابد که در آن یک نظام مرتبه‌ای از شهرها و عرصه‌های شهری حاصل می‌شود که می‌تواند نمایانگر افزایش یکپارچگی فضایی و در نتیجه توسعه باشد (پاپلی‌یزدی و سناجردی، ۱۳۸۷: ۲۰۴).

نظریه مکان مرکزی

مارک جفرسون، اولین کسی بود که در سال ۱۹۳۱، اصطلاح مکان مرکزی را برای یک سکونتگاه که کانون فعالیت‌های مختلف اقتصادی - اجتماعی برای حوزه نفوذ خود بود، به کار برد. با وجود این، این اصطلاح بعدها توسط والتر کریستالر در سال ۱۹۳۳ تکمیل شد. این تئوری که در نواحی جنوبی آلمان به کار برده شد، بیشتر به اصول تجاری و حمل‌ونقل متکی بود. کریستالر در طرح نظریه مکان مرکزی، بیشتر از نظریات علمی فون تونن (کاربرد زمین‌های کشاورزی، ۱۸۲۶)، آلفرد وبر (مکان‌گزینی صنعتی، ۱۹۰۹) و انگلندر (کرایه حمل‌ونقل، ۱۹۲۴) بهره گرفته است. وی در سال ۱۹۴۰، به همراه آگوست لوش، سازمان فضای اقتصادی را تهیه کرد. هدف اصلی نظریه مکان مرکزی، شرح و تبیین سازمان فضایی سکونتگاه‌ها و حوزه نفوذ آنهاست. نظریه مکان مرکزی کریستالر، بعدها به‌وسیله افراد دیگری اصلاح شد. در سال ۱۹۴۴، آگوست لوش تغییراتی در این نظریه ایجاد کرد و توجه بیشتر خود را معطوف به تولید اقتصادی و تخصصی کرد. از نظر وی، توسعه مکان‌های مرکزی، الزاماً سلسله‌مراتبی نیست؛ بلکه آنچه اتفاق می‌افتد ایجاد نوعی تعادل فضایی است. الگوی فضایی استقرار سکونتگاه‌ها در نظریه لوش، حالت قطاعی داشته و مجموعه‌ای از سکونتگاه‌هاست که در میان آنها،

بی‌توجهی به جغرافیای فرهنگی کشور، شکل‌گیری رقابت‌های محلی و ناحیه‌ای و غیره عنوان کردند.

مؤمنی و همکاران (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای با عنوان «آمایش سرزمین و مدیریت توسعه فضایی؛ مورد مطالعه: شهرستان ملکان»، به تبیین ابعاد مختلف مدیریت فضایی در فرایند تهیه برنامه آمایش سرزمین در شهرستان ملکان می‌پردازند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مؤلفه اصلی در تحلیل‌های واقع‌بینانه آمایش را باید در ساختارهای جغرافیایی جستجو کرد. درواقع سیمای آمایشی کشور به‌ویژه در سطوح ناحیه‌ای در درجه اول تابعی از مؤلفه‌های طبیعی و در مرحله بعد تابع نظام تخصیص و تصمیم‌گیری است.

شریف‌زادگان و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله «به‌کارگیری رویکرد شبکه هم‌پیوندی در سطح‌بندی فضاهای سکونتگاهی استان قم برای بهبود برنامه‌ریزی و آمایش منطقه‌ای»، با مطالعه چارچوب نظری مطالعات شبکه هم‌پیوندی، روشی پیشنهادی برای تعیین سلسله‌مراتب و نیز سطح‌بندی سکونتگاه‌ها در سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان قم ارائه کردند. نتایج تحقیق آن‌ها نشان می‌دهد که شهر قم به‌عنوان مرکز استان، تنها نقطه جمعیتی است که توان جذب عناصر برتر خدماتی را دارد.

کاویانی‌راد (۱۳۹۲) نیز در مقاله‌ای با عنوان «تبیین نسبت عدالت محیطی و امنیتی ملی» بیان می‌کند که نابرابری‌های فضایی که برآیند ناکارآمدی نظام توزیع در خلق فرصت‌های برابر به‌شمار می‌روند، زمینه بروز بحران‌های اجتماعی و ناامنی محیطی هستند.

مدیری و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «شاخص‌های امنیت‌ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین» به بررسی عوامل امنیت‌ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین می‌پردازند و مکان‌یابی مناسب، مقاوم‌سازی را از مهم‌ترین عوامل امنیت‌ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین ذکر کردند.

رضایی و خاوریان گرمسیر (۱۳۹۳) در مقاله «تحلیلی بر معیارها و شاخص‌های مکان‌یابی شهرک‌های صنعتی با تأکید بر اصول برنامه‌ریزی فضایی و آمایش سرزمین

برای رشد استعداد زیادی دارد. بیشترین پیچیدگی این نظریه، از این واقعیت ناشی می‌شود که پرو، قطب رشد را به جای یک مکان جغرافیایی خاص، در یک فضای اقتصادی مطلق می‌نگرد. وی درحقیقت رشد صنایع اساسی پیشرفته را موتور محرک رشد اقتصادی می‌داند (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۸: ۷۰).

در پژوهش حاضر سعی شده است با تلفیق نظریه‌های بالا به ارائه راهبرد در منطقه مورد بررسی پرداخت. هدف از این کار این بوده است که نواقص نظریه‌های بالا را کاسته و همچنین از نقاط قوت آن‌ها در ارائه بهترین راهبردها و راهکارها استفاده کرد.

پیشینه تحقیق

یزدان‌فام (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «آینده‌شناسی و برآورد محیط راهبردی، لازمه تصمیم‌گیری بهتر در امنیت ملی» معتقد است که تصمیم‌های درست نیازمند شناخت دقیق واقعیت‌ها، توانمندی‌ها و بررسی گزینه‌های احتمالی و برآورد دقیق هزینه‌ها و دستاوردهای هر اقدامی با توجه به دو محیط راهبردی داخلی و بین‌المللی است و این دو محیط بر هم تأثیر می‌گذارند و نحوه تعامل آن‌ها به عوامل متعددی بستگی دارد.

مجیدی و حمیصی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی نقش عوامل سیاسی و امنیتی در سیاست‌گذاری سازمان‌های مردم‌نهاد ایرانی» تأسیس و توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد را از جمله عوامل مهم و تأثیرگذار بر منافع امنیت ملی کشورها عنوان کرده‌اند و ضمن شناخت عوامل مختلف از جمله عوامل سیاسی و امنیتی بر این نهادها به تبیین میزان و چگونگی تأثیرگذاری آن‌ها بر ابعاد منافع امنیت ملی کشور می‌پردازند.

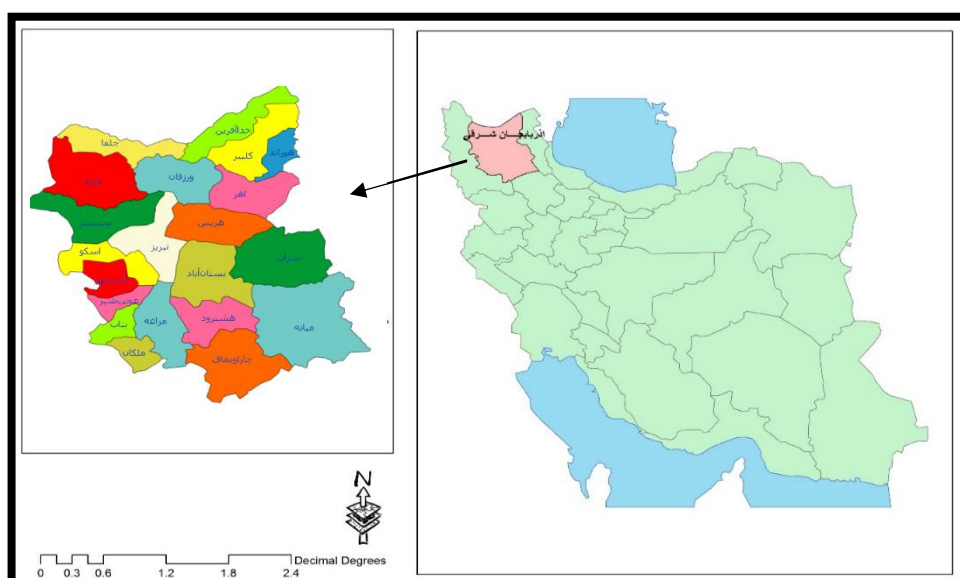
اعظمی و دبیری (۱۳۹۰) در مقاله «تحلیل عناصر تهدید سیاسی - امنیتی در نظام تقسیمات کشوری ایران» مهمترین عناصر تهدید سیاسی - امنیتی نظام تقسیمات کشوری را بی‌توجهی به مشارکت مردم،

ویژگی‌های محدوده مورد مطالعه

استان آذربایجان شرقی به محدوده‌ای از منطقه شمال غرب کشور اطلاق می‌شود که از نظر موقعیت جغرافیایی در محدوده ۴۵ درجه و ۰۷ دقیقه الی ۴۸ درجه و ۲۰ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۴۵ دقیقه الی ۳۹ درجه و ۲۶ دقیقه عرض شمالی واقع شده است. استان آذربایجان شرقی از ناحیه شمال، با کشورهای آذربایجان، ارمنستان و جمهوری خودمختار نخجوان به طول ۲۳۵ کیلومتر دارای خط همجواری است که مرز مشترک این استان با کشورهای فوق را رود ارس تشکیل می‌دهد. در این قسمت از حدود استان، دو شهرستان جلفا و کلیبر به طول ۲۰۰ کیلومتر با جمهوری آذربایجان و ۳۵ کیلومتر با جمهوری ارمنستان هم‌مرز هستند که در سراسر آن رود ارس جریان دارد. استان آذربایجان شرقی با ۴۵'۴۸۱ کیلومتر مربع مساحت، حدود ۲٫۸ درصد از وسعت کل ایران را به خود اختصاص داده است که از این جهت، یازدهمین استان بزرگ ایران محسوب می‌شود. بر پایه سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ خورشیدی، جمعیت استان آذربایجان شرقی در این سال بالغ بر ۳'۷۲۴'۶۲۰ نفر بوده که نزدیک به ۵ درصد از جمعیت کل ایران را به خود اختصاص داده است (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۵۴).

در ایران، بی‌توجهی به معیارهای صحیح در مکان‌گزینی کاربرها را سبب بی‌تعادلی فضایی در سطح مناطق می‌دانند. هدف پژوهش، مطالعه معیارها و عوامل مؤثر در مکان‌یابی شهرک‌های صنعتی مطابق با اصول برنامه‌ریزی فضایی و آمایش سرزمین در ایران است. از نتایج قابل ملاحظه این پژوهش می‌توان به مواردی همچون مهم‌تر بودن عوامل و معیارهای طبیعی نسبت به عوامل انسانی و همچنین وزن بیشتر عوامل محلی نسبت به سایر سطوح فضایی و کاهش وزن عوامل با افزایش فضایی از سطح محلی به ملی ذکر کرد.

قنبری و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «راهبردهای آمایش مناطق مرزی براساس مدل‌های SWOT-AHP و SWOT-ANP (مورد مطالعه: سیستان و بلوچستان)» به تدوین راهبردهایی در جهت توسعه مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان می‌پردازند. در این پژوهش پس از تدوین و جمع‌آوری پرسشنامه از متخصصان، راهبرد مناسب برای توسعه این استان را راهبرد SO که شامل توسعه صادرات و واردات کشور و تثبیت جمعیت در منطقه با ایجاد اشتغال و کاهش فقر می‌دانند.

نقشه ۱. موقعیت جغرافیایی استان آذربایجان شرقی در ایران

(منبع: نویسندگان: ۱۳۹۵)

تحلیل یافته‌ها

ارزیابی عوامل داخلی و خارجی

استان آذربایجان شرقی به‌عنوان یکی از استان‌های تأثیرگذار در عرصه‌های متفاوت کشور است. در این راستا برای بیشترین بهره‌برداری از قابلیت‌ها و ظرفیت‌های استان باید نقاط قوت و فرصت‌های استان را شناخت و در جهت پایداری آن تلاش کرد و

همچنین از سوی دیگر بایستی نقاط ضعف و تهدیدهای موجود در استان را بررسی و در جهت کاستن عواقب منفی آن برنامه‌ریزی کرد. در پژوهش حاضر مهمترین عوامل داخلی (قوت و ضعف) استان در جهت ملاحظات دفاعی، سیاسی و امنیتی شامل ۳۱ عامل و مهمترین عوامل خارجی (فرصت و تهدید) شامل ۲۸ عامل است.

جدول ۱. عوامل داخلی مؤثر بر ملاحظات دفاعی و امنیتی در استان آذربایجان شرقی

ضعف‌ها (W)	قوت‌ها (S)
۱. ناآشنایی بعضی از مدیران و مسئولان به مسائل سیاسی استان؛	۱. پل ارتباطی میان کشور با منطقه قفقاز و اروپا؛
۲. فرایند پاسخگویی ضعیف اداری به مردم؛	۲. دسترسی بالا به نهادهای مختلف توسط مردم استان؛
۳. عدم جذب نیروهای تازه‌تحرک یافته اجتماعی به حوزه مشارکت سیاسی؛	۳. تعدد نخبگان سیاسی و نظامی در استان و کشور؛
۴. بی‌سوادی بالا در سطح استان؛	۴. وجود انجمن‌ها، گروه‌ها و احزاب فعال مختلف در استان؛
۵. عدم بهره‌برداری مناسب از فناوری‌های نوین؛	۵. مشارکت سیاسی بالای مردم استان؛
۶. وجود روابط طایفه‌ای گذشته در زندگی امروزی در بین مردم استان؛	۶. ظرفیت‌ها و قابلیت‌های بالای نظامی؛
۷. افزایش سطح جرائمی چون آدم‌ربایی و گروگان‌گیری در سطح استان؛	۷. وجود روحیه شهادت‌طلبی بالای مردم استان؛
۸. نبود سیستم حمل‌ونقل هوایی توسعه یافته و کارآمد؛	۸. امنیت داخلی بالا در شهرها و روستاهای استان؛
۹. نبود تعادل منطقه‌ای و وجود بی‌عدالتی در بخش‌هایی از استان؛	۹. همگنی بالای جمعیتی از نظر شاخص زبانی، مذهبی و قومی؛
۱۰. دسترسی نداشتن به آب‌های آزاد؛	۱۰. حس میهن‌پرستی بالای مردم استان؛
۱۱. نبود سرمایه‌گذاری کافی در سطح استان؛	۱۱. افزایش تمایل به آگاهی و دانستن تاریخ و هویت میان مردم استان؛
۱۲. ناتوانی اقتصادی کارگاه‌های کوچک در جهت سرمایه‌گذاری مجدد.	۱۲. جوان بودن اکثر جمعیت استان؛
	۱۳. وجود شبکه ریلی و جاده‌ای به‌نسبت مناسب در استان؛
	۱۴. مجاورت با کشورهای باثبات سیاسی؛
	۱۵. قرارگیری در مسیر اصلی شبکه راه‌های ترانزیتی بین‌المللی؛
	۱۶. وجود زمین‌های حاصلخیز فراوان در استان؛
	۱۷. وجود مواد معدنی فراوان و متنوع در منطقه؛
	۱۸. وجود کارخانجات و شرکت‌های متعدد در استان؛
	۱۹. وجود منطقه آزاد تجاری در استان.

(منبع: نویسندگان: ۱۳۹۵)

جدول ۲. عوامل خارجی مؤثر بر ملاحظات دفاعی و امنیتی در استان آذربایجان شرقی

تهدیدها (T)	فرصت‌ها (O)
۱. مدیریت متمرکز و نظام برنامه‌ریزی از بالا به پایین در استان؛	۱. برگزاری انتخابات و گزینش مسئولان توسط مردم؛
۲. تبلیغات کشورهای استعمارگر بر ایجاد و افزایش تفرقه میان مردم کشور و استان؛	۲. وجود سیاست‌های سازش‌طلبانه کشور در عرصه منطقه‌ای و جهانی؛
۳. کم‌توجهی به شاخص‌های فرهنگی استان؛	۳. نقش و تأثیرگذاری مهم استان در سیاست‌های کلان دولت و نظام؛
۴. آسیب‌پذیری بالا به دلیل انباشت و تمرکز خدمات و امکانات در شهرهای بزرگ؛	۴. تأکید مسئولان بر اجرای اصول پدافند غیرعامل؛
۵. تهدیدات ناشی از تغییرات اقلیمی و محیط زیستی؛	۵. قرارگیری به‌عنوان یکی از استان‌های مرزی کشور و مجاورت با کشورهای به‌نسبت توسعه یافته؛
۶. کاهش نرخ رشد جمعیت استان؛	۶. وجود نیروی نظامی توانمند استان؛
۷. رشد پدیده تروریسم در بعضی کشورهای مجاور ایران؛	۷. امکان دسترسی سریع هوایی، زمینی بین مناطق مختلف استان؛
۸. آسیب‌پذیری بالا به خاطر موقعیت مرزی؛	۸. وجود فرهنگ و گویش مشترک استان آذربایجان شرقی با استان‌های همجوار؛
۹. قرارگیری مناطق بیشتری از استان بر روی گسل؛	۹. وجود اشتراکات فرهنگی استان آذربایجان شرقی با کشورهای همسایه

<p>۱۰. فاصله نسبتاً زیاد از مرکز کشور؛</p> <p>۱۱. عدم اجرای مناسب برنامه‌ریزی بلندمدت اقتصادی؛</p> <p>۱۲. رشد اقتصادی پایین استان؛</p> <p>۱۳. وابستگی به اقتصاد تک‌محصولی نفت؛</p> <p>۱۴. وجود بعضی احزاب و گروه‌های جدایی‌طلب.</p>	<p>شمالی و شمال غربی؛</p> <p>۱۰. بالا بودن تعداد رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی؛</p> <p>۱۱. بالا بودن رقابت اقتصادی بین مناطق استان؛</p> <p>۱۲. وجود جاذبه‌های گردشگری فراوان در استان؛</p> <p>۱۳. اقلیم مناسب استان؛</p> <p>۱۴. شکل و فرم کالبدی مناسب استان.</p>
---	---

(منبع: نویسندگان: ۱۳۹۵)

نشان می‌دهد که شاخص‌های امنیت داخلی بالا در شهرها و روستاهای استان با وزن نسبی ۰,۰۴، وجود انجمن‌ها، گروه‌ها و احزاب فعال مختلف در استان با وزن نسبی ۰,۰۳۸ و مشارکت سیاسی بالای مردم استان با وزن نسبی ۰,۰۳۶ بیشترین امتیاز را به دست آوردند. در مرحله بعدی سی نفر از کارشناسان و خبرگان به امتیازدهی و ارزش‌گذاری (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) به هریک از شاخص‌ها به وسیله مدل SWOT پرداختند؛ سپس هریک از شاخص‌ها، کمی‌سازی (خیلی کم= ۱ امتیاز، کم= ۲ امتیاز، متوسط= ۳ امتیاز، زیاد= ۴ امتیاز و خیلی زیاد= ۵ امتیاز) شد. نتایج این مرحله نیز نشان داد که به عقیده کارشناسان و خبرگان، شاخص‌های امنیت داخلی بالا در شهرها و روستاهای استان، وجود انجمن‌ها، گروه‌ها و احزاب فعال مختلف در استان و جوان بودن اکثر جمعیت استان مهمترین نقاط قوت استان هستند. در نهایت پس از جمع‌بندی و بررسی امتیاز وزنی، شاخص‌های امنیت داخلی بالا در شهرها و روستاهای استان، وجود انجمن‌ها، گروه‌ها و احزاب فعال مختلف در استان و مشارکت سیاسی بالای مردم استان مهمترین نقاط قوت استان محسوب شدند. در فرایندی مشابه، امتیازبندی نقاط ضعف استان نیز به دست آمد که مهمترین نقاط ضعف استان شامل نبود تعادل منطقه‌ای و وجود بی‌عدالتی در بخش‌هایی از استان، افزایش سطح جرمایی چون آدم‌ربایی، گروگان‌گیری و بی‌سوادی بالا در سطح استان به ترتیب با امتیاز وزنی ۰,۲۸۴، ۰,۲۴۴ و ۰,۲۱۶ شدند.

پس از شناسایی عوامل یادشده، با بهره‌گیری از نظرات کارشناسان منطقه به کمی کردن متغیرهای مربوط اقدام شد که نشان‌دهنده وزن نسبی، میانگین رتبه‌ای، امتیاز وزنی و رتبه‌بندی هریک از نقاط ضعف، قوت، فرصت و تهدید در محدوده مطالعاتی از دیدگاه کارشناسان و خبرگان است. در ستون اول، مهمترین متغیرهای ابعاد چهارگانه داخلی و خارجی تعیین و شناسایی شدند. در ستون دوم، وزن نسبی هریک از عوامل داخلی و خارجی براساس اثر احتمالی آن‌ها بر موقعیت استراتژیکی کنونی سیستم با استفاده از تکنیک دلفی و مدل ANP تعیین شد. در ستون بعدی با مشارکت واحدهای تحلیل، متغیرهای تعیین‌شده رتبه‌ای از ۵ تا ۱ (بسیار مهم، مهم، متوسط و کم‌اهمیت و بی‌اهمیت) گرفتند که میانگین رتبه‌ای متغیرها را تشکیل می‌دهد. در ستون بعدی، امتیاز وزنی متغیرها محاسبه شده است. در ستون بعدی نیز براساس میزان امتیاز وزنی کسب‌شده، رتبه‌بندی متغیرها صورت گرفت. نهایتاً با در نظر گرفتن امتیازات وزنی واحدهای تحلیل، مجموع امتیاز وزنی هریک از عوامل داخلی و خارجی مشخص شدند (بهزادفر و همکاران، ۱۳۸۷: ۹۷).

در این بخش، ابتدا به وسیله گروه خبرگان و تکنیک دلفی، وزن نسبی هریک از شاخص‌ها ارائه شد؛ به صورتی که ابتدا ۱۰ نفر از متخصصان در زمینه آمایش ملاحظات دفاعی، سیاسی و امنیتی استان آذربایجان شرقی به وسیله مدل ANP به مقایسه زوجی شاخص‌ها پرداختند. نتایج در بخش نقاط قوت

جدول ۳. ماتریس SWOT نقاط قوت و ضعف ملاحظات دفاعی و امنیتی در استان آذربایجان شرقی

رتبه	امتیاز وزنی	میانگین رتبه‌ای	وزن نسبی	تحلیل SWOT	
۳	۰,۱۵۹	۴,۴	۰,۰۳۶	مشارکت سیاسی بالای مردم استان	نقاط قوت (S)
۷	۰,۱۲۶	۴,۶	0.03	جوان بودن اکثر جمعیت استان	
۱	۰,۱۹۲	۴,۸	0.04	امنیت داخلی بالا در شهرها و روستاهای استان	
۱۹	۰,۰۴۰	۳,۴	0.02	وجود منطقه آزاد تجاری در استان	
۱۴	۰,۰۸۳	۴,۲	0.035	پل ارتباطی میان کشور با منطقه قفقاز و اروپا	
۴	۰,۱۵۴	۴,۴	0.034	حس میهن‌پرستی بالای مردم استان	
۵	۰,۱۵۲	۴,۵	0.038	دسترسی بالا به نهادهای مختلف توسط مردم استان	
۶	۰,۱۴۱	۴,۴	0.023	همگنی بالای جمعیتی از نظر شاخص زبانی، مذهبی و قومی	
۲	۰,۱۷۸	۴,۷	0.029	وجود انجمن‌ها، گروه‌ها و احزاب فعال مختلف در استان	
۱۳	۰,۰۹۵	۴,۱	0.027	قرارگیری در مسیر اصلی شبکه‌راه‌های ترانزیتی بین‌المللی	
۹	۰,۱۲۳	۴,۳	0.014	افزایش تمایل به آگاهی و دانستن تاریخ و هویت میان مردم استان	
۱۰	۰,۱۱۵	۴,۲	0.024	تعدد نخبگان سیاسی و نظامی در استان و کشور	
۱۷	۰,۰۵۹	۴	0.016	وجود زمین‌های حاصلخیز فراوان در استان	
۱۸	۰,۰۵۳	۳,۷	0.027	وجود کارخانجات و شرکت‌های متعدد در استان	
۱۲	۰,۱۰۲	۴,۲	0.018	وجود روحیه شهادت‌طلبی بالای مردم استان	
۱۶	۰,۰۶۲	۳,۹		وجود مواد معدنی فراوان و متنوع در استان	
۸	0.125	۴,۳		ظرفیت‌ها و قابلیت‌های بالای نظامی	
۱۱	۰,۱۰۵	۳,۹		مجاورت با کشورهای بایات سیاسی	
۱۵	۰,۰۸۲	۴,۶		وجود شبکه ریلی و جاده‌های نسبتاً مناسب در استان	
۴	۰,۱۶۷	۳,۷	۰,۰۴۵	فرایند پاسخگویی ضعیف اداری به مردم	نقاط ضعف (W)
۸	۰,۱۳۴	۴,۰	۰,۰۳۴	وجود روابط طایفه‌ای گذشته در زندگی امروزی در بین مردم استان	
۶	۰,۱۵۰	۳,۷	۰,۰۴۱	عدم جذب نیروهای تازه‌تحرک یافته اجتماعی به حوزه مشارکت سیاسی	
۱۰	۰,۰۹۸	۳,۵	۰,۰۲۸	نبود سیستم حمل‌ونقل هوایی توسعه‌یافته و کارآمد	
۲	۰,۲۴۴	۴,۲	۰,۰۵۸	افزایش سطح جراثیمی چون آدم‌ربایی و گروگان‌گیری در سطح استان	
۱۲	۰,۰۷۵	۳,۴	۰,۰۲۲	ناتوانی اقتصادی کارگاه‌های کوچک در جهت سرمایه‌گذاری مجدد	
۱	۰,۲۸۴	۴,۴	۰,۰۶۵	نبود تعادل منطقه‌ای و وجود بی‌عدالتی در بخش‌هایی از استان	
۵	۰,۱۵۴	۳,۵	۰,۰۴۴	نبود سرمایه‌گذاری کافی در سطح استان	
۹	۰,۱۱۵	۳,۷	۰,۰۳۱	عدم بهره‌برداری مناسب از فناوری‌های نوین	
۱۱	۰,۰۸۴	۳,۳	۰,۰۲۶	عدم دسترسی به آب‌های آزاد	
۳	۰,۲۱۶	۴,۲	۰,۰۵۲	بی‌سوادی بالا در سطح استان	
۷	۰,۱۴۳	۳,۸	۰,۰۳۸	ناآشنایی بعضی از مدیران و مسئولان به مسائل سیاسی استان	
-	4.013	-	۱	مجموع امتیاز عوامل داخلی (IFE)	

(منبع: نویسندگان: ۱۳۹۵)

توسط مردم با امتیاز وزنی ۰,۲۳۳ هستند و مهمترین تهدیدهای استان نیز شامل شاخص‌های رشد پدیده تروریسم در بعضی کشورهای مجاور ایران، وجود احزاب و گروه‌های جدایی‌طلب و آسیب‌پذیری بالا به دلیل انباشت و تمرکز خدمات و امکانات در شهرهای بزرگ به ترتیب با امتیاز وزنی ۰,۲۴۸، ۰,۲۳۵ و ۰,۲۱۵ هستند.

بررسی‌ها و نتایج پرسشنامه‌ها در ارتباط با عوامل خارجی نشان می‌دهد که مهمترین فرصت‌های استان وجود سیاست‌های سازش‌طلبانه کشور و نظام، در عرصه منطقه‌ای و جهانی با امتیاز وزنی ۰,۲۶۹، بالا بودن تعداد رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی با امتیاز وزنی ۰,۲۴۴ و برگزاری انتخابات و گزینش مسئولان

جدول ۴. ماتریس SWOT فرصت و تهدید ملاحظات دفاعی و امنیتی در استان آذربایجان شرقی

رتبه	امتیاز وزنی	میانگین رتبه‌ای	وزن نسبی	تحلیل SWOT	
4	0.202	4.3	0.047	تأکید مسئولان بر اجرای اصول پدافند غیرعامل	فرصت‌ها (O)
9	0.121	3.9	0.031	وجود اشتراکات فرهنگی استان آذربایجان شرقی با کشورهای همسایه شمالی و شمال غربی	
8	0.129	3.9	0.033	بالا بودن رقابت اقتصادی بین مناطق استان	
2	0.244	4.7	0.052	بالا بودن تعداد رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی	
5	0.187	4.2	0.044	نقش و تأثیرگذاری مهم استان در سیاست‌های کلان دولت و نظام	
1	0.269	4.8	0.056	وجود سیاست‌های سازش طلبانه کشور و نظام در عرصه منطقه‌ای و جهانی	
12	0.069	3.2	0.021	وجود جاذبه‌های گردشگری فراوان در استان	
6	0.178	4.3	0.041	وجود نیروی نظامی توانمند استان	
7	0.154	4	0.039	قرارگیری به‌عنوان یکی از استان‌های مرزی کشور و مجاورت با کشورهای به‌نسبت توسعه‌یافته	
14	0.046	2.9	0.016	شکل و فرم کالبدی مناسب استان	
11	0.079	3.3	0.024	امکان دسترسی سریع هوایی، زمینی بین مناطق مختلف استان	
10	0.095	3.6	0.027	وجود فرهنگ و گویش مشترک استان آذربایجان شرقی با استان‌های همجوار	
13	0.057	3	0.019	اقلیم مناسب استان	
3	0.223	4.5	0.050	برگزاری انتخابات و گزینش مسئولان توسط مردم	
6	0.174	4	0.043	کاهش نرخ رشد جمعیت استان	تهدیدها (T)
13	0.054	3	0.018	آسیب‌پذیری بالا به‌خاطر موقعیت مرزی	
1	0.248	4.6	0.054	رشد پدیده تروریسم در بعضی کشورهای مجاور ایران	
9	0.128	4	0.032	مدیریت متمرکز و نظام برنامه‌ریزی از بالا به پایین در استان	
3	0.215	4.3	0.050	آسیب‌پذیری بالا به‌دلیل انباشت و تمرکز خدمات و امکانات در شهرهای بزرگ	
12	0.074	3.6	0.021	قرارگیری مناطق بیشتری از استان بر روی گسل	
5	0.189	4.1	0.046	کم‌توجهی به شاخص‌های فرهنگی استان	
2	0.235	4.6	0.051	وجود بعضی احزاب و گروه‌های جدایی طلب	
7	0.148	3.9	0.038	رشد اقتصادی پایین استان	
8	0.130	3.6	0.036	وابستگی به اقتصاد تک‌محصولی نفت	
4	0.200	4.2	0.047	نبود اجرای مناسب برنامه‌ریزی بلندمدت اقتصادی	
14	0.030	2.4	0.012	فاصله نسبتاً زیاد از مرکز کشور	
11	0.091	3.7	0.25	تهدیدات ناشی از تغییرات اقلیمی و محیط زیستی	
10	0.101	3.8	0.27	تبلیغات کشورهای استعمارگر بر ایجاد و افزایش تفرقه میان مردم کشور و استان	
-	۴,۰۷۱	-	۱	مجموع امتیاز عوامل خارجی (EFE)	

(منبع: نویسندگان: ۱۳۹۵)

اولویت‌بندی نهایی عوامل داخلی و خارجی

بررسی‌های حاصل از ماتریس SWOT نشان می‌دهد که اکثر اولویت‌بندی‌ها در عوامل داخلی و خارجی از نظر خبرگان، کارشناسان و مسئولان سازمان‌های مرتبط تا حد زیادی مشترک است. در رتبه‌بندی

نهایی، هر متغیری که میانگین وزنی بزرگ‌تری داشته باشد، از اهمیت بیشتری برخوردار است. در این بخش به اولویت‌بندی شاخص‌ها در نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید پرداخته شد که نتایج در جدول زیر نشان داده شد.

جدول ۵. ما اولویت‌بندی عوامل داخلی و خارجی ملاحظاتی دفاعی و امنیتی در استان آذربایجان شرقی

میانگین وزنی	اولویت‌بندی عوامل خارجی (EFE)	میانگین وزنی	اولویت‌بندی عوامل داخلی (IFE)
0.269 0.244 0.223 0.202 0.187 0.178 0.154 0.129 0.121 0.095 0.079 0.069 0.057 0.046	01. وجود سیاست‌های سازش‌طلبانه کشور و نظام در عرصه منطقه‌ای و جهانی 02. بالا بودن تعداد رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی 03. برگزاری انتخابات و گزینش مسئولان توسط مردم 04. تأکید مسئولان بر اجرای اصول پدافند غیرعامل 05. نقش و تأثیرگذاری مهم استان در سیاست‌های کلان دولت و نظام 06. وجود نیروی نظامی توانمند استان 07. قرارگیری به‌عنوان یکی از استان‌های مرزی کشور و مجاورت با کشورهای نسبتاً توسعه‌یافته 08. بالا بودن رقابت اقتصادی بین مناطق استان 09. وجود اشتراکات فرهنگی استان آذربایجان شرقی با کشورهای همسایه شمالی و شمال غربی 10. وجود فرهنگ و گویش مشترک استان آذربایجان شرقی با استان‌های همجوار 11. امکان دسترسی سریع هوایی، زمینی بین مناطق مختلف استان 12. وجود جاذبه‌های گردشگری فراوان در استان 13. اقلیم مناسب استان 14. شکل و فرم کالبدی مناسب استان	0.198 0.185 0.171 0.164 0.152 0.147 0.136 0.125 0.123 0.115 0.105 0.102 0.095 0.089 0.082 0.062 0.059 0.040	S1. امنیت داخلی بالا در شهرها و روستاهای استان S2. وجود انجمن‌ها، گروه‌ها و احزاب فعال مختلف در استان S3. مشارکت سیاسی بالای مردم استان S4. حس میهن‌پرستی بالای مردم استان S5. دسترسی بالا به نهادهای مختلف توسط مردم استان S6. همگنی بالای جمعیتی از نظر شاخص زبانی، مذهبی و قومی S7. جوان بودن اکثر جمعیت استان S8. ظرفیت‌ها و قابلیت‌های بالای نظامی S9. افزایش تمایل به آگاهی و دانستن تاریخ و هویت میان مردم استان S10. تعدد نخبگان سیاسی و نظامی در استان و کشور S11. مجاورت با کشورهای باثبات سیاسی S12. وجود روحیه شهادت‌طلبی بالای مردم استان S13. قرارگیری در مسیر اصلی شبکه‌راه‌های ترانزیتی بین‌المللی S14. پل ارتباطی میان کشور با منطقه قفقاز و اروپا S15. وجود شبکه ریلی و جاده‌ای نسبتاً مناسب در استان S16. وجود مواد معدنی فراوان و متنوع در استان S17. وجود زمین‌های حاصلخیز فراوان در استان S18. وجود کارخانجات و شرکت‌های متعدد در استان S19. وجود منطقه آزاد تجاری در استان
0.248 0.235 0.215 0.200 0.189 0.174 0.148 0.130 0.128 0.101 0.091 0.074 0.054 0.030	T1. رشد پدیده تروریسم در بعضی کشورهای مجاور ایران T2. وجود بعضی احزاب و گروه‌های جدایی‌طلب T3. آسیب‌پذیری بالا به دلیل انباشت و تمرکز خدمات و امکانات در شهرهای بزرگ T4. عدم اجرای مناسب برنامه‌ریزی بلندمدت اقتصادی T5. کم‌توجهی به شاخص‌های فرهنگی استان T6. کاهش نرخ رشد جمعیت استان T7. رشد اقتصادی پایین استان T8. وابستگی به اقتصاد تک‌محصولی نفت T9. مدیریت متمرکز و نظام برنامه‌ریزی از بالا به پایین در استان T10. تبلیغات کشورهای استعمارگر بر ایجاد و افزایش تفرقه میان مردم کشور و استان T11. تهدیدات ناشی از تغییرات اقلیمی و محیط زیستی T12. قرارگیری مناطق بیشتری از استان بر روی گسل T13. آسیب‌پذیری بالا به خاطر موقعیت مرزی T14. فاصله نسبتاً زیاد از مرکز کشور	0.284 0.244 0.216 0.167 0.154 0.150 0.143 0.134 0.115 0.098 0.084 0.075	W1. نبود تعادل منطقه‌ای و وجود بی‌عدالتی در بخش‌هایی از استان W2. افزایش سطح جرائمی چون آدم‌ربایی و گروگان‌گیری در سطح استان W3. بی‌سوادی بالا در سطح استان W4. فرایند پاسخگویی ضعیف اداری به مردم W5. نبود سرمایه‌گذاری کافی در سطح استان W6. عدم جذب نیروهای تازه‌تحریک‌یافته اجتماعی به حوزه مشارکت سیاسی W7. ناآشنایی بعضی از مدیران و مسئولان نسبت به مسائل سیاسی استان W8. وجود روابط طایفه‌ای گذشته در زندگی امروزی در بین مردم استان W9. عدم بهره‌برداری مناسب از فناوری‌های نوین W10. نبود سیستم حمل‌ونقل هوایی توسعه‌یافته و کارآمد W11. عدم دسترسی به آب‌های آزاد W12. ناتوانی اقتصادی کارگاه‌های کوچک در جهت سرمایه‌گذاری مجدد
4.07	مجموع امتیاز عوامل خارجی (EFE)	۴,۰۱	مجموع امتیاز عوامل داخلی (IFE)

(منبع: نویسندگان: ۱۳۹۵)

برای تدوین راهبردهای ملاحظات دفاعی، سیاسی و امنیتی در استان آذربایجان شرقی، ابتدا عوامل داخلی (نقاط ضعف و قوت) و سپس عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) تعیین می‌شود و در نهایت راهبردهای SO، WT، ST، WO تدوین می‌شوند.

مرحله سوم: تطبیق و تعیین راهبردها
 در این بخش ابتدا مرحله تدوین راهبردهای اولیه از طریق ماتریس SWOT انجام شده است و سپس مرحله انتخاب راهبردهای قابل قبول، از طریق ماتریس داخلی و خارجی به ترتیب زیر صورت گرفته است:
تدوین راهبردها از طریق تشکیل ماتریس SWOT

جدول ۶. ماتریس SWOT ملاحظات دفاعی و امنیتی در استان آذربایجان شرقی

ماتریس SWOT	نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)
فرصت‌ها (O)	راهبردهای رقابتی / تهاجمی (SO)	راهبردهای بازنگری (WO)
	SO ₁ استفاده از رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی در جهت معرفی اهداف، سیاست‌ها و خط‌مشی‌های احزاب مختلف استان؛	WO ₁ تمرکززدایی از شهرهای بزرگ و میانی استان در جهت اجرای پدافند غیرعامل؛
	SO ₂ تبلیغ آثار گردشگری استان و افزایش سهم این بخش در جهت معرفی فرهنگ و تاریخ غنی استان؛	WO ₂ به‌کارگیری اصول و روش‌های نوین نظامی در جهت کاهش جرم و جنایت در استان؛
	SO ₃ تشریح مساعی با استان‌های مجاور و برنامه‌ریزی منطقه‌ای در جهت کاهش مشکلات و معضلات محیط زیست منطقه؛	WO ₃ استفاده از رسانه‌ها و شبکه‌های مجازی در جهت آموزش و پرورش و ارتقای سواد فرهنگی و سیاسی مردم؛
	SO ₄ افزایش روابط سیاسی، فرهنگی و اقتصادی با کشورهای مجاور با بهره‌مندی از اشتراکات فرهنگی استان آذربایجان شرقی با کشورهای مجاور؛	WO ₄ اجرای اصول حکمروایی خوب در جهت مدیریت پایدار شهر و روستاها؛
	SO ₅ جذب نیروهای متخصص و جوان در احزاب و گروه‌های فعال مختلف و بهره‌مندی از قابلیت‌های و ظرفیت‌های آن‌ها؛	WO ₅ جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی به‌وسیله اعطای تسهیلات به سرمایه‌گذاران؛
	SO ₆ تقویت منطقه آزاد استان به دلیل مرزی بودن استان و نقش آن در گسترش روابط سیاسی، فرهنگی و اقتصادی با کشورهای توسعه‌یافته؛	WO ₆ آموزش اصول سیاسی به شهروندان در جهت افزایش میزان مشارکت و انتخاب مدیران شایسته؛
	SO ₇ بهره‌مندی از روحیه میهن‌پرستی مردم استان در جهت افزایش مشارکت در مسائل سیاسی، فرهنگی، امنیتی، محیط زیست و دفاعی؛	WO ₇ جذب نیروی متخصص و جوان در جهت تشریح مساعی در فرایند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌ها؛
	SO ₈ استخراج و استفاده بهینه از مواد معدنی در جهت تقویت اقتصاد استان و تقویت زیرساخت‌های استان؛	WO ₈ تسهیل دسترسی هوایی با کشورهای توسعه‌یافته با بهبود سیستم حمل‌ونقل هوایی؛
	SO ₉ تقویت جایگاه استان در مسائل دفاعی، سیاسی و امنیتی به دلیل موقعیت مرزی آن؛	WO ₉ سرمایه‌گذاری در شهرهای کوچک و روستاهای بزرگ در جهت ایجاد تعادل فضایی در استان؛
	SO ₁₀ تقویت و افزایش رقابت و تبادلات اقتصادی بین مناطق استان با بهبود سیستم حمل‌ونقل هوایی و زمینی؛	WO ₁₀ جلوگیری از ورشکستگی کارگاه‌های کوچک با حمایت و اعطای تسهیلات ویژه دولتی؛
	SO ₁₁ توسعه صنایع و تکمیل زنجیره‌های تولید با اولویت صنایع و کارخانجات مادر؛	WO ₁₁ توسعه روش‌های آموزشی مجازی به‌عنوان شیوه‌ای نوین در جهت کاهش هزینه‌های اضافی.
	SO ₁₂ توسعه ارتباطات با استان‌های مجاور از طریق بهبود شبکه ارتباطی ریلی و جاده‌ای؛	
SO ₁₃ افزایش ارتباطات و مبادلات فراملی از طریق کشورهای منطقه قفقاز و ترکیه با کشورهای اروپایی.		

راهبردهای تنوع (ST)	راهبردهای تدافعی (WT)	تهدیدها (T)
ST ₁ مبارزه با تروریسم در ورای مرزهای کشور و جلوگیری از نفوذ تروریسم به داخل کشور و استان؛	WT ₁ کاهش بی‌عدالتی‌های منطقه‌ای با تقویت و افزایش رشد اقتصادی در مناطق محروم؛	
ST ₂ توجه به پتانسیل‌های فرهنگی استان در برنامه‌ریزی‌های بلندمدت؛	WT ₂ کاهش خطرات و آسیب‌پذیری در مقابل حملات تروریستی به وسیله تمرکززدایی امکانات و خدمات؛	
ST ₃ تقویت نقش و جایگاه کارخانجات و شرکت‌های خصوصی در اجرای برنامه‌های اقتصادی؛	WT ₃ تقویت فرایند پاسخگویی اداری با تفویض اختیارات به مدیریت محلی؛	
ST ₄ تثبیت و افزایش جمعیت استان با افزایش کیفیت زندگی و ایجاد اشتغال در بین نیروی جوان؛	WT ₄ تقویت توان اقتصادی کارگاه‌های کوچک و اعطای وام‌های بلاعوض به آن‌ها در مناطق محروم؛	
ST ₅ استفاده از پتانسیل‌های اقتصادی استان (مانند صنعت فرش، معادن و غیره) در جهت نیل به اقتصاد پایدار و به دور از وابستگی به اقتصادی نفتی کشور؛	WT ₅ افزایش حس میهن‌پرستی بین احزاب جدایی‌طلب به وسیله توجه به خواسته‌ها و درخواست‌های آن‌ها؛	
ST ₆ واگذاری و تفویض اختیار در تصویب و اجرای برنامه‌ها و طرح‌های کوتاه‌مدت به انجمن‌ها و احزاب و سازمان‌های مردم‌نهاد در جهت تمرکززدایی مدیریتی و اجرای مؤثرتر و کارآمد برنامه‌ها و طرح‌های کوتاه‌مدت؛	WT ₆ استفاده از فناوری‌های نوین نظامی در جهت مقابله با پدیده تروریسم؛	
ST ₇ افزایش اتحاد و همبستگی بین مردم استان در جهت افزایش ثبات سیاسی و امنیتی استان؛	WT ₇ افزایش دسترسی هوایی بین مناطق مختلف استان با بهبود سیستم هوایی و سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی در این بخش؛	
ST ₈ مکان‌یابی مناسب کاربری‌ها بر روی گسل به منظور کاهش آسیب‌پذیری در مقابل مخاطرات طبیعی؛	WT ₈ کاهش جرائمی چون آدم‌ربایی، درگیری و غیره در استان با ایجاد محله‌های اجتماع‌محور؛	
ST ₉ تقویت نیروی نظامی و استفاده از نخبگان نظامی به منظور کاهش آسیب‌پذیری مقابل حملات نظامی کشورهای استعمارگر؛	WT ₉ مقابله با تهدیدات ناشی از تغییرات اقلیم با استفاده پایدار از منابع و امکانات و برنامه‌ریزی بلندمدت محلی و ملی؛	
ST ₁₀ تقویت نقش تشکله‌ها و احزاب به‌عنوان یکی از بازیگران اصلی در جوامع مدرن.	WT ₁₀ کاهش پیامدهای منفی خشک‌شدن دریاچه ارومیه به وسیله احیای این دریاچه.	

(منبع: نویسندگان: ۱۳۹۵)

انتخاب راهبردهای قابل قبول

راهبردهای قابل قبول از میان راهبردهای جدول فوق انتخاب می‌شود. فرایند انتخاب راهبردهای قابل قبول در استان آذربایجان شرقی در دو گام زیر انجام گرفته است:

الف. تشکیل ماتریس راهبردها و اولویت‌های اجرایی ماتریس یادشده براساس امتیاز حاصل از نقاط ضعف،

قوت، فرصت‌ها و تهدیدها حاصل شده است که امتیاز مربوط به هر کدام در جدول زیر نشان داده شده است.

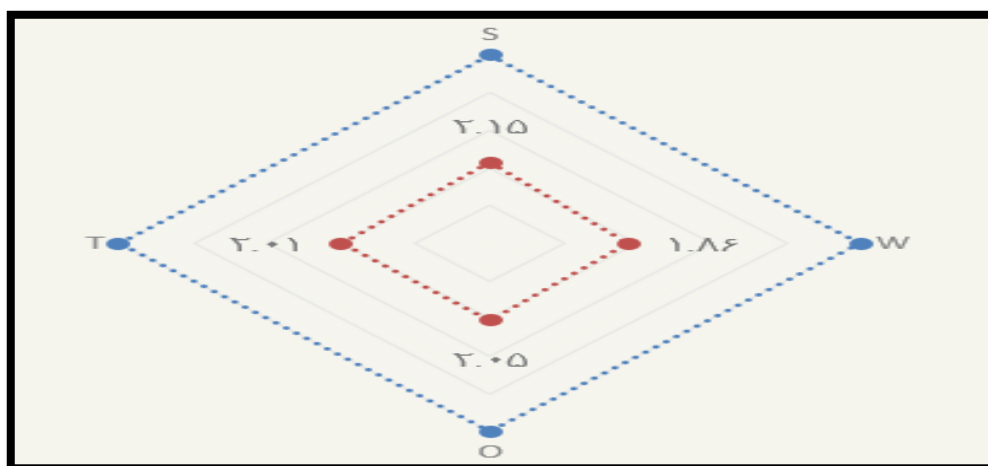
ب. انتخاب راهبردهای قابل قبول

راهبرد قابل قبول ملاحظات دفاعی، سیاسی و امنیتی استان آذربایجان شرقی در ماتریس SWOT، به ترتیب راهبردهای SO (راهبردهای رقابتی/تهاجمی) و ST (راهبردهای تنوع) است.

جدول ۷. ترکیب عوامل داخلی و خارجی

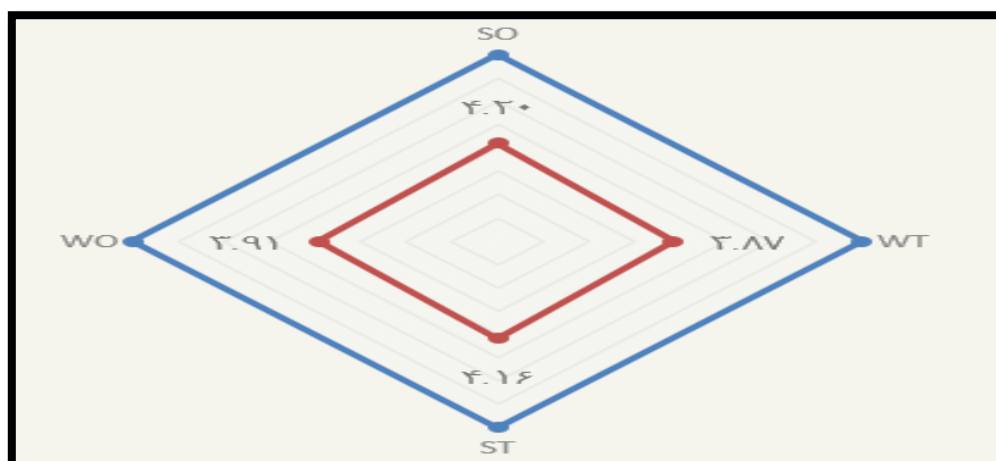
عوامل خارجی		عوامل داخلی	
T	O	W	S
۲,۰۱	۲,۰۵	۱,۸۶	۲,۱۵
مجموع ضرایب عوامل مرکب			
WO	ST	WT	SO
۳,۹۱	۴,۱۶	۳,۸۷	۴,۲

(منبع: نویسندگان: ۱۳۹۵)

نمودار ۲. امتیازبندی شاخص‌های SWOT ملاحظات دفاعی و امنیتی در استان آذربایجان شرقی

(منبع: نویسندگان: ۱۳۹۵)

نمودار ۳. استراتژی بهینه دفاعی و امنیتی در استان آذربایجان شرقی

(منبع: نویسندگان: ۱۳۹۵)

نتیجه‌گیری

اولویت‌بندی راهبردهای دفاعی، سیاسی و امنیتی استان آذربایجان شرقی از طریق تحلیل عوامل داخلی و خارجی با بهره‌گیری از ماتریس SWOT و مدل برنامه‌ریزی راهبردی کمی، تعیین و مشخص شد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مناسب‌ترین راهبرد این استان، راهبردهای تهاجمی/رقابتی (SO) و راهبرد تنوع (ST) است. براساس راهبردهای تهاجمی/رقابتی (SO) مهمترین راهبردهای استان عبارت‌اند از: تقویت و افزایش رقابت و تبادلات اقتصادی بین مناطق استان

با بهبود سیستم حمل‌ونقل هوایی و زمینی؛ تبلیغ آثار گردشگری استان و افزایش سهم این بخش در جهت معرفی فرهنگ و تاریخ غنی استان؛ استخراج و استفاده بهینه از مواد معدنی در جهت تقویت اقتصاد استان و تقویت زیرساخت‌های استان؛ توسعه صنایع و تکمیل زنجیره‌های تولید با اولویت صنایع و کارخانجات مادر؛ توسعه ارتباطات با استان‌های مجاور از طریق بهبود شبکه ارتباطی ریلی و جاده‌ای؛ افزایش ارتباطات و مبادلات فراملی از طریق کشورهای منطقه قفقاز و ترکیه با کشورهای اروپایی؛ تقویت منطقه آزاد استان

دور از وابستگی به اقتصاد نفتی کشور؛ مکان‌یابی مناسب کاربری‌ها بر روی گسل به‌منظور کاهش آسیب‌پذیری در مقابل مخاطرات طبیعی و تقویت نقش تشکل‌ها و احزاب به‌عنوان یکی از بازیگران اصلی در جوامع مدرن.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که پایداری در مسائل امنیتی، سیاسی و دفاعی آمایشی زمانی تحقق می‌یابد که بتوان شناخت دقیق و منطقی از مسائل داشت. در این راستا بهترین راهبردهای استان آذربایجان شرقی در جهت ملاحظیات دفاعی، سیاسی و امنیتی راهبردهای تهاجمی / رقابتی (SO) و راهبرد جایگزین آن راهبرد تنوع (ST) است.

منابع

احمدی پور، زهرا؛ جعفرزاده، حسن؛ میرزایی، محمدرضا. (۱۳۹۳). تحلیل کارکردی تقسیمات کشوری در اجرای برنامه‌های آمایش سرزمین با تأکید بر ایران. فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، سال ۴، شماره ۱۴، صص ۱۲-۱.

اسماعیل‌زاده، یعقوب، «بررسی وضعیت نابرابری منطقه‌ای در استان تهران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته مهندسی شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه گیلان، ۱۳۹۳.

اعظمی، هادی؛ دبیری، علی‌اکبر. (۱۳۹۰). تحلیل عناصر تهدید سیاسی - امنیتی در نظام تقسیمات کشوری ایران. فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دانشگاه تربیت مدرس، دوره ۱۵، شماره ۴، صص ۸۳-۶۳.

بهبادفر، مصطفی؛ زمانیان، روزه. (۱۳۸۷). برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری با تکیه بر محصول (نمونه موردی: شهرستان نیشابور). نشریه بین‌المللی علوم مهندسی، دانشگاه علم و صنعت ایران، جلد ۱۹، شماره ۶، صص: ۸۹-۱۰۳.

پاپلی‌یزدی، محمدحسین. (۱۳۸۳). عدالت اجتماعی و توسعه، کاربرد فلسفه و ایدئولوژی در آمایش سرزمین. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، پژوهشکده امیرکبیر، شماره ۷۴، صص ۲۹-۱.

پاپلی‌یزدی، محمدحسین؛ رجبی‌سنجرودی، حسین. (۱۳۸۷). نظریه‌های شهر و پیرامون. تهران: انتشارات سمت.

پورموسوی، سیدموسی؛ میرزاده‌کوهشاهی، مهدی؛ رهنما قره‌خان‌بگلو، جهانبخش. (۱۳۸۷). سازماندهی سیاسی فضا و

به‌جهت مرزری بودن استان و نقش آن در گسترش روابط سیاسی، فرهنگی و اقتصادی با کشورهای توسعه‌یافته؛ بهره‌مندی از روحیه میهن‌پرستی مردم استان در جهت افزایش مشارکت در مسائل سیاسی، فرهنگی، امنیتی، محیط زیست و دفاعی؛ استفاده از رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی در جهت معرفی اهداف، سیاست‌ها و خط‌مشی‌های احزاب مختلف استان؛ تشریک مساعی با استان‌های مجاور و برنامه‌ریزی منطقه‌ای در جهت کاهش مشکلات و معضلات محیط زیست منطقه؛ افزایش روابط سیاسی، فرهنگی و اقتصادی با کشورهای مجاور با بهره‌مندی از اشتراکات فرهنگی استان آذربایجان شرقی با کشورهای مجاور؛ جذب نیروهای متخصص و جوان در احزاب و گروه‌های فعال مختلف و بهره‌مندی از قابلیت‌های آن‌ها و تقویت جایگاه استان در مسائل دفاعی، سیاسی و امنیتی به‌دلیل موقعیت مرزی آن.

اولویت دوم، راهبرد تهاجمی (ST) است که از تلفیق نقاط قوت و تهدیدها به‌دست آمد. مهمترین راهبردهای این استراتژی عبارت‌اند از: افزایش اتحاد و همبستگی بین مردم استان در جهت افزایش ثبات سیاسی و امنیتی استان؛ مبارزه با تروریسم در ورای مرزهای کشور و جلوگیری از نفوذ تروریسم به داخل کشور و استان؛ تقویت نیروی نظامی و استفاده از نخبگان نظامی در جهت کاهش آسیب‌پذیری مقابل حملات نظامی کشورهای استعمارگر؛ واگذاری و تفویض اختیار در تصویب و اجرای برنامه‌ها و طرح‌های کوتاه‌مدت به انجمن‌ها و احزاب و سازمان‌های مردم‌نهاد در جهت تمرکززدایی مدیریتی و اجرای مؤثرتر و کارآمد برنامه‌ها و طرح‌های کوتاه مدت؛ توجه به پتانسیل‌های فرهنگی استان در برنامه‌ریزی‌های بلندمدت؛ تقویت نقش و جایگاه کارخانجات و شرکت‌های خصوصی در اجرای برنامه‌های اقتصادی؛ تثبیت و افزایش جمعیت استان با افزایش کیفیت زندگی و ایجاد اشتغال در بین نیروی جوان؛ استفاده از پتانسیل‌های اقتصادی استان (مانند صنعت فرش، معادن و غیره) در جهت رسیدن به اقتصاد پایدار و به

راهکارهای بهبود آن، فصلنامه علوم محیطی، دانشگاه شهید بهشتی، سال ۷، شماره ۴، صص ۱۰۰-۸۷.

صرافی، مظفر. (۱۳۷۹). مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای. تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.

عظیمی بلوریان، احمد. (۱۳۸۹). مفهوم آمایش سرزمین در برنامه‌ریزی توسعه، خاستگاه‌ها، سیر تکاملی و تجربه ایران، انتشارات مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.

قنبری، ابوالفضل؛ سرداری، ایوب؛ زند کریمی، آرش؛ زند کریمی، شیدا. (۱۳۹۴). راهبردهای آمایش مناطق مرزی براساس مدل‌های SWOT- AHP و SWOT- ANP (مورد مطالعه: سیستان و بلوچستان). فصلنامه آمایش سرزمین، پردیس فارابی دانشگاه تهران، دوره ۷، شماره ۱، صص ۱۶۴-۱۴۵.

قنبری، حکیمه و روستایی، شهرپور. (۱۳۹۲). بررسی اولویت‌های برنامه‌ریزی و آمایش مناطق مرزی در استان آذربایجان شرقی با به‌کارگیری مدل تحلیل شبکه (ANP). فصلنامه آمایش سرزمین، پردیس فارابی دانشگاه تهران، دوره دوم، شماره ۲، صص ۳۶۰-۳۳۵.

کاوایی‌راد، مراد. (۱۳۹۲). تبیین نسبت عدالت محیطی و امنیت ملی. فصلنامه مطالعات راهبردی، پژوهش‌کنده مطالعات راهبردی، سال ۱۶، شماره ۳، صص ۱۳۰-۱۱۳.

گلکار، کورش. (۱۳۸۴). مناسب‌سازی تکنیک تحلیلی SWOT برای کاربرد در طراحی شهری. مجله صفا، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۴۱، سال ۱۵، صص: ۴۴-۶۵.

مجیدی، محمدرضا؛ حمیصی، مرتضی. (۱۳۹۲). بررسی نقش عوامل سیاسی و امنیتی در سیاست‌گذاری سازمان‌های مردم‌نهاد ایرانی. فصلنامه سیاست، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره ۴۳، شماره ۳، صص ۶۰-۴۵.

مدیری، مهدی؛ کرمی، مهرداد؛ انصاری‌زاده، سلمان؛ حیدری‌موسلو، طهمورث. (۱۳۹۲). شاخص‌های امنیت‌ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین. فصلنامه راهبرد دفاعی، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، سال ۱۱، شماره ۴۱، صص ۵۸-۳۳.

موحد، علی؛ تولایی، سیمین؛ کمانرودی کجوری، موسی؛ تابعی، نادر. (۱۳۹۳). تحلیل نابرابری‌های فضایی توزیع خدمات در سطح محله‌های منطقه شش تهران. آمایش سرزمین، پردیس فارابی دانشگاه تهران، دوره ۶، شماره ۱، صص ۸۲-۵۹.

ملاحظات دفاعی - امنیتی آمایش سرزمین در استان آذربایجان شرقی و ... نواحی فرهنگی و کارکردی در ایران. فصلنامه ژئوپلیتیک، انجمن ژئوپلیتیک ایران، سال ۴، شماره ۳، صص ۱۰۱-۷۵.

حسین‌زاده دلیر، کریم. (۱۳۸۸). برنامه‌ریزی ناحیه‌ای. تهران: انتشارات سمت.

رضایی، محمدرضا؛ خاوریان گرمسیر، امیررضا. (۱۳۹۳). تحلیلی بر معیارها و شاخص‌های مکان‌یابی شهرک‌های صنعتی با تأکید بر اصول برنامه‌ریزی فضایی و آمایش سرزمین در ایران. مجله جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، دانشگاه سیستان و بلوچستان، شماره ۱۲، صص ۱۲-۱.

رهنما، محمدرحیم؛ آقاجانی، حسین. (۱۳۹۱). تحلیل نابرابری‌های فضایی در استان خراسان رضوی. فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دانشگاه تربیت مدرس، دوره ۱۶، شماره ۱، صص ۸۸-۶۳.

زالی، نادر؛ اسماعیل‌زاده، یعقوب. (۱۳۹۴). قابلیت‌سنجی توسعه گردشگری با رویکرد توسعه پایدار در شهر مرزی ارومیه. فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری و منطقه‌ای، دانشگاه سیستان و بلوچستان، شماره ۱۴، صص ۱۰۴-۸۹.

زرقانی، سیده‌ادی؛ اعظمی، هادی. (۱۳۸۹). تحلیل ملاحظات دفاعی - امنیتی در آمایش کلان‌شهر مشهد، با تأکید بر تهدیدات تروریستی. مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، دانشگاه فردوسی مشهد، شماره چهاردهم، صص ۹۶-۷۱.

سعیدی، علی؛ ترک لشکناری، ربیع. (۱۳۹۲). ملاحظات دفاعی - امنیتی در آمایش شرق استان هرمزگان (سواحل شمال شرق تنگه هرمز). فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، سال ۲، شماره ۳، صص ۱۴۸-۱۲۷.

سلطانی، ناصر. (۱۳۹۲). ارزیابی موانع فراروی طرح‌های آمایش سرزمین در ایران با رویکرد تلفیقی. مدرس علوم انسانی - برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دانشگاه تربیت مدرس، دوره ۱۷، شماره ۳، صص ۸۴-۶۳.

شریف‌زادگان، محمدحسین و خوانین‌زاده، اصغر و فتحی، حمید و ملک پور، بهزاد (۱۳۹۲)، به‌کارگیری رویکرد شبکه هم‌پیوندی در سطح بندی فضاهای سکونت گاهی استان قم برای بهبود برنامه‌ریزی و آمایش منطقه‌ای، فصلنامه آمایش سرزمین، پردیس فارابی دانشگاه تهران، دوره ۵، شماره ۲، صص: ۲۱-۲۴۰.

شریف‌زادگان، محمدحسین؛ رضوی‌دهکردی، سیدامیر. (۱۳۸۹). ارزیابی فرایند برنامه‌ریزی آمایش سرزمین در ایران و

Bostock, F; Jones, G. (1989). Planning and Power in Iran: Ebtehaj and Economic Development under the shah. Frank Cass.

Boudeville, J.R. (2000). Problem of Regional Economic planning, Edinburgh: Edinburgh University Press.

United Nation. (2008). "Spatial Planning" Printed at United Nations, Geneva, Switzerland. P: 56.

مؤمنی، مصطفی، «جایگاه دفاع نظامی و غیرنظامی در آمایش سرزمینی»، مجموعه مقالات آمایش و دفاع سرزمینی: انتشارات دانشگاه امام حسین، تهران، ۱۳۸۱. DVD.

مؤمنی، مهدی؛ مبارکی، امید؛ جنابی، نرگس. (۱۳۹۲). آمایش سرزمین و مدیریت توسعه فضایی (مورد مطالعه: شهرستان ملکان). فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، سال ۵، شماره ۱۳، صص ۴۵-۵۶.

هاشمی، سید مصطفی و علیپور، عباس و اسماعیل زاده، یعقوب، فصلنامه علوم و فنون مرزی، دانشگاه علوم انتظامی امین - دانشکده علوم و فنون مرز، دوره هشتم، شماره ۱، صص: ۱۴۵-۱۶۲.

یزدانفام، محمود. (۱۳۹۰). آینده‌شناسی و برآورد محیط راهبردی، لازمه تصمیم‌گیری بهتر در امنیت ملی. فصلنامه مطالعات راهبردی، پژوهشکده مطالعات راهبردی، سال ۱۴، شماره ۴، صص ۳۲-۷.